

Birleşmiş Milletler Özel Raportörü Christof Heyns'in Türkiye'ye Yaptığı Resmi Ziyaret Sonrasında Yargısız, Ani ve Keyfi İnfazlar Hakkında İlk Gözlemleri, 26-30 Kasım 2012.

Ankara, 30 Kasım 2012

1. Giriş

Türkiye Hükümeti'nin daveti üzerine, 26 – 30 Kasım 2012 tarihleri arasında tarafımca Türkiye'ye resmi bir ziyaret gerçekleştirilmiştir. Ziyaretim kapsamında Ankara ve Diyarbakır'a yaptığım ziyaretlerin yanı sıra bu resmi ziyaret öncesinde İstanbul'da sivil toplum ile gayri resmi toplantılar yapılmıştır. Bu ziyaretin lojistik hazırlıklarında Birleşmiş Milletler Ülke Ekibi yardım sağlamıştır.

Türkiye Hükümeti'ne hem görevimi yerine getirmem için göndermiş olduğu resmi davet, hem de ziyaretin hazırlık ile yürütülmesi süreçleri boyunca sağladığı işbirliği için teşekkürlerimi iletmek isterim. Bütün toplantılarımda karşılaşmış olduğum açıklık ve gönüllülüğü tavrından etkilendiğimi belirtmek isterim.

Bu hafta boyunca, Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığı, Adalet Bakanı, Dışişleri Bakanlığı üst düzey yetkilileri, Adalet Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ile Türkiye Büyük Millet Meclisi İnsan Hakları İnceleme Komisyonu ve Uludere Alt Komisyonu Başkanları ile görüşme fırsatı buldum. Yargıtay ve Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu'nda toplantılar yaptığım gibi, Sincan Cezaevini de ziyaret ettim. Diyarbakır'da, Diyarbakır Vali Yardımcısı, İl Jandarma Komutanlığı ve İl Emniyet Müdürlüğü üst düzey yetkilileri ile görüştim. Ayrıca, hem Birleşmiş Milletler Mukim Koordinatörü ve Ülke Ekibi, Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu, Avrupa Konseyi Program Ofisi ile, hem de geniş ölçekte/çok çeşitli yerel ve uluslararası sivil toplum kuruluşları, akademisyenler, hakimler, hukukçular ve mağdur aileleri/yakınları ile toplantılar gerçekleştirdim.

Ziyaretim Türkiye'de hukuksal anlamda ve uygulamada yaşam hakkına saygı ile yasadışı öldürmeleri önleme ve bu konuda sorumluların ortaya çıkarılması ile zararların tazmin edilmesi meseleleri odaklı olmuştur.

Bulgularım ve tavsiyelerimi içeren ayrıntılı rapor Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konseyi'nin 2013 yılında gerçekleştirilecek olan yirmi üçüncü oturumunda sunulacaktır.

Bugün sunulan gözlemler ve yorumlar başlangıç noktasını temsil ediyor olup; bunlar gelecekteki raporda daha ayrıntılı incelenecek ve geliştirilecektir.

Yargısız, Ani ve Keyfi infazlar ile ilgili Özel Raportör Türkiye'yi en son 2001 yılında ziyaret etmiştir. Benden önceki Özel Raportör raporunda Türkiye'de yaşam hakkıyla ilgili birtakım olumlu gelişmeler ile birlikte eksikliklerin de altını çizmiştir. Onun ziyaretinden beri-ciddi eksiklikler varlığını sürdürmekle birlikte-Türkiye'de insan hakları kültürünü yerleştirmek adına etkili adımlar atma süreci içerisinde değerlendirilebilecek olumlu gelişme meydana gelmiştir. Özel Raportörün çoğu tavsiyesine uyularak bu yönde düzenlemeler yapılmıştır. Geriye kalan eksiklik ve zorluklar bireylerin güvenliğininin devlet güvenliğinden önce gelmesini sağlamaya yönelik çabalarla ilişkilendirilebilir.

Genel olarak çoğu insan hakkına ve özelde de yaşam hakkına saygı ile bağlantılı gerçekleştirilen bu kayda değer gelişmeleri kabul etmenin gerektiği kuşkusuzdur. Yüz yılın başlangıcından beri Türkiye 1990'lı yılların karanlığından hayli uzaklaşmıştır ve elde ettiği kazanımları sağlamlaştırmak adına da büyük olanaklara sahiptir. Yargısız infazlar ve bunlarla bağlantılı işkence ya da zorla kaybedilme gibi eylemler tamamen farklı bir anlayışla/ölçekte cezalandırılacaktır. Rapor ile vurgulanacağı gibi, tam olarak uygulamaya konulması halinde yaşam hakkı ile ilintili endişelerin giderilmesi noktasına varmayı sağlayacak olan insan hakları anlayışının geliştirilmesine yönelik çok çeşitli girişim ve kurum ortaya konmuştur.

Türkiye özellikle Avrupa bölgesel insan hakları sistemi ile yakın ilişki içindedir ve bu durum giderek artan bir şekilde Birleşmiş Milletler'in araçları için de geçerlidir. Bundan başka; insan hakları ile ilgili normların ulusal mevzuatta yer alması adına yapılan yerel girişimleri de önemle belirtmek gerekir.

Aşağıda ayrıntılı incelenecek olan bu umut verici gelişmelere ek olarak, Sincan Cezaevi'ne yaptığım ziyaretim sırasında buranın yüksek standardından etkilendiğimi de belirtmek istiyorum. 2004 yılında bütün suçlar için ölüm cezasının kaldırılması da diğer bir dönüm noktasını temsil etmektedir.

Ancak hem son zamanlarda gündeme gelen cinayetler, hem de geçmişte yaşanan ihlallerin sorumlularının ortaya çıkarılması noktasındaki başarısızlık, yaşam hakkı ihlalleri hususunda hala ciddi sorunların varlığını yansıtmaktadır.

Türkiye Hükümeti ölümlerle ilgili olarak henüz bana toplu bir bilgi sağlama sürecindedir, nihai raporum için önemli bilgilerin tümüne erişebilmeyi ve bunları diğer kaynaklardan edindiğim bilgilerle karşılaştırabilmeyi umuyorum.

Bu hafta içinde yapılan toplantılar boyunca, Türkiye’de gerçekleşen şu tiplerdeki hukuka aykırı biçimde gerçekleşen ölümler dikkatimi çekmiştir: terörist eylemler ve terörle mücadele operasyonları sırasındaki ölümler, güvenlik güçlerinin aşırı güç kullanımları sonucu gerçekleşen ölümler, gözaltında ve/ya da işkence sonucu gerçekleşen ölümler, askerlik hizmetini yerine getirenlerin ya da güvenlik görevlilerinin şüpheli intiharları, kimliği belirsiz kişilerce gerçekleştirilen öldürmeler, namus cinayetleri ve aile içi şiddet, kadınların ve gay, lezbiyen, biseksüel ve trans bireylerin öldürülmeleriyle sonuçlanan eylemler, gazeteci ve/ya da insan hakkı savunucularının ölümleri, dini azınlıklara kişilerin ölümleri ile mayın ya da patlayıcı madde kalıntılarının yol açtığı ölümler. Tüm bunların yanında, doksanların bıraktığı çözümsüz olaylar mirasının yarattığı arka planı da dikkate almak gerekmektedir. Bu gerçeğe o dönemden kalma açıklığa kavuşturulamamış toplu mezarların varlığı tanıklık etmektedir. Bu rapor ile belirli durumlarla ilgili sınırlı sayıda ihlal üzerinde duracağım. Bildirilen tüm vakaların durumlarını olası benzerlikleri ile bütünleştirmek suretiyle incelemeye 2013 yılındaki gelecek raporumda devam edeceğim.

Türkiye’de insan hakları üzerinde yapılacak herhangi bir incelemede, ülkenin terörle mücadele kapsamındaki eylemleri de dikkate alınmalıdır. Söz konusu eylemler yaşam hakkına yönelik ciddi ihlallere yol açma durumunu taşımakta ve hatta masum sivillerin yaşam haklarının ihlali ile de gündeme gelebilmektedir. Bu anlamda kurumların bu durum ile insan hakkı standartları çerçevesinde yüzleşmelerini teşvik etmekteyim.

2. Devlet içi Aktörlerce Gerçekleştirilen Yaşam Hakkı İhlalleri

Devlet içi aktörlerce gerçekleştirilen yaşam hakkı ihlallerinin çeşitli göstergelerini temsil eden bilgiler edindim. Bu başlangıç niteliğindeki bu ön çıkarımlarımda, iki ana konuya bu kapsamda dikkat çekmek istiyorum.

Aşırı güç kullanımı sonucu gerçekleşen ölümler

Emniyet güçlerinin aşırı güç kullanımları kaynaklı gerçekleşen ölümlerden tutukluluk ya da gösteriler sırasında yaşananlar bu çerçevede dikkatimi çekmiştir. Emniyet güçlerinin –örneğin tutuklama ya da gösteriler sırasındaki- öldürücü güç kullanmalarındaki uluslararası standartlar; öldürücü gücün sadece yaşamı korumak için ve son çare olarak kullanılmasını öngörmektedir. Bu durum gereklilik ve orantılılık ilkelerinin gözetilmesine işaret etmektedir ve öldürücü güç kullanımını sadece yaşamların/yaşamın korunması amacı ile kabul edilebilir hale getirir.

Türkiye’de ilgili yasal hükümler 2006’da değişikliğe uğrayan 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu’nda, 2007 tarih ve 5681 sayılı Polis Vazife ve Salahiyetleri Kanunu’nda ve 2803 sayılı Jandarma Teşkilat, Görev ve Yetkileri Kanunu’nda yer almaktadır.

Görece yakın tarihli olan bu yasal düzenlemeler; içerdikleri belirsizlikler nedeniyle geniş yorumlara imkan vermekte ve bu nedenle polis ve güvenlik güçlerine uluslararası hukukun ön gördüğü sınırların ötesinde bir güç kullanma yetkisi sağlamaktadır. Özellikle, Polis Vazife ve Salahiyetleri Kanunu’nun 16 (c) maddesinde örneği görüldüğü üzere kaçan şüpheli hırsız için dahi ölümcül güç kullanımı meşru kılınmıştır. Ölçülülük/orantılılığa yer verilmiş olsa da, ölümcül güç kullanımının sadece yaşamın korunması için gerekli olması halinde kullanılabilmesine yer verilmemiş olması ve “dur ihtarı” meselesindeki anlam belirsizliği; söz konusu yetkinin tehlikeli bir şekilde genişlemesi sonucunu yaratmaktadır. Terörle Mücadele Kanunu’nun Ek 2. maddesi ateşli silahların doğrudan ve tereddütsüz bir şekilde hedefe yönelik kullanımının yaşamı korumak için son çare olarak öngörülmesi noktasında büyük eksiklikler taşımaktadır. Her iki yasal düzenlemedeki eksiklikler yargısız infazların önünü açmaktadır.

Sözde “öldürücü olmayan” biber gazı spreyi ya da göz yaşartıcı gaz gibi silahların da ölüme sebebiyet vermeleri halinde ölümcül güç kullanımının bir örneğini teşkil edecek olduğu da vurgulanmalıdır. Bunların yasadışı kullanımı da diğer silah örneklerinde olduğu gibi orantılılık/ölçülülük ve gereklilik ilkeleri çerçevesinde düzenlenmelidir. Sayılan bu silahların gösteriler sırasında güvenlik güçlerince ölçsüz kullanımları neticesinde ölümün gerçekleştiği vakalar hakkında duyumlar aldım. Bu silahların kullanım amacının yaşamı korumaktan

ziyade kamu düzenini sağlamak olduğu düşünöldüğünde; söz konusu vakalar hukuka aykırı ölümlere örnek olarak gösterilebilir niteliktedir.

Uludere Olayı, Aralık 2011

Bu bağlamda bir diğere endişe verici olay 28 Aralık 2011 tarihinde Uludere/Roboski köyünde Türk askeri jetlerinin bombalaması neticesinde yarısını çocukların oluşturduğu 34 sivilin hayatını kaybetmesidir. Olayın üzerinden bir yıl geçmesine rağmen, devlet tarafından bu trajik olayın anlaşılmasını sağlayacak bir açıklama yapılmamamış ve bu da faillerin cezasız kalacağı yönündeki aşağıda ayrıntılandırılacak düşünceleri güçlendirmiştir. Devletin şeffaf bir soruşturma yürütmemesi de bu durumu kötüleştirmektedir. Türkiye Büyük Millet Meclisi Uludere Alt Komisyonu Başkanı ile görüşüm. Alt Komisyon'un raporunu 15 Aralık 2012 tarihine kadar oluşturacağı bilgisi yanında soruşturmanın kapalı olarak yürütölmesi ve konuyu aydınlatma yönünde yapılacak işlemlerin yürütölmesi noktasında beliren sınırlı yetki meseleleri hakkında da notlar aldım.

3. Devlet-dışı Aktörlerce Gerçekleştirilen Yaşam Hakkı İhlalleri: Töre Cinayetleri ve Kadına Yönelik Şiddet

Türkiye'de devlet dışı aktörler tarafından gerçekleştirilen yaşam hakkı ihlalleri gelecek raporunda daha ayrıntılı bir şekilde incelenecektir. Bu rapor ile namus cinayetleri de dahil olmak üzere endişe verici düzeye ulaşan kadına yönelik şiddet konusuna değinmek istiyorum.

Namus cinayetleri ya da kadına yönelik şiddet kapsamında gerçekleşen diğere ölümler endişe kaynağıdır. Resmi bir makamın Diyarbakır Belediye'si sınırları dahilinde son üç yılda sadece bir namus cinayeti vakasının yaşandığını belirtmesine rağmen, kırsal alanlarda yaşanan namus cinayeti vakalarının sayısının yüksek olabileceği görölmektedir. Bir insan hakları örgütü 2011 yılı içinde Türkiye'de dokuz kadının namus cinayeti kurbanı olduğunu bildirmiştir. Hükümetin tarafıma sağladığı istatistiki bilgilere göre de 2012 yılının ilk dokuz ayı içinde 35 namus cinayeti vakası kaydedilmiştir. Başka bir insan hakları örgütü de bu yıl içinde, aile meclislerince "suçlu" bulunan ve cezasının infazı hazırlıkları yapılan 30 kadının acil yardım isteğinde bulunduğunu bildirmiştir. Aynı örgüt benzer durumda 40 vakanın da 2011 yılı içinde kaydedildiğini belirtmiştir.

Kadın haklarıyla ilgili endişe verici nitelikte bir eğilim olduğu için, namus cinayetleri kadına yönelik şiddetten daha geniş bir bağlamda incelenmelidir. Bir sivil toplum örgütü 2011 yılı içinde yüzden fazla kadının aile içi şiddet nedeniyle öldüğünü bildirmiştir. Bu sayı hükümetin, 2012 yılının ilk dokuz ayı içinde gerçekleştiğini bildirdiği aile içi şiddet kaynaklı kasten 107 adam öldürme vakası bilgisi ile aynı noktaya işaret etmektedir.

Bu endişe verici rakamlara karşın, sivil toplumu ve Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı' nı 8 Mart 2012 tarihli ve 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun -'un çıkarılabilmesini sağladıkları- için takdir etmek gerekmektedir.

Eğer bu kanun ile yaşamın korunması arasında gerçek bir bağlılık var ise, Hükümet bu yeni kanunun uygulanmasına öncelik tanınmasının güçlü bir takipçisi olmalıdır ve resmi makamlar da bu konuda sivil toplumun rolü için/çalışabilmesi için büyük bir açıklık sergilemelidir.

Bu doğrultuda, bir Ulusal Eylem Planı oluşturulması ve ülke genelindeki aile içi şiddet mağdurlarına sığınma yerlerinin sayısının giderek artmasının yanı sıra, polis ilk müdahalede görevli diğer kişiler için kapsamlı eğitim programlarının uygulanması da olumlu gelişmeleri temsil etmektedir. Bu metinlerin taslağının oluşturulması konusunda sivil toplum kuruluşlarının aktif desteğini olduğu kadar; Bakanlığın onların bu konuya dahil olmalarına ilişkin anlayışlı tavrını da takdir ediyorum. Böyle bir işbirliği, yaşam hakkının korunması ile ilgili kanunların ve politikaların oluşturulmasında hayati derecede önem taşımaktadır. Ayrıca Türkiye'yi bu yıl Avrupa Konseyi Kadına Karşı ve Ev İçi Şiddetle Mücadele ve Bunun Önlenmesi Sözleşmesi'ni (İstanbul Sözleşmesi) kabul ettiği için de tebrik ederim.

Ceza Kanunu'nda 2005 yılında yapılan değişikliklerle kadınlara karşı şiddet kapsamındaki suçların ciddiyetinin vurgulanmasına rağmen, ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası ile cezalandırılacak suçların yer aldığı 82. madde metninin k bendinde "namus cinayetleri" yerine "töre cinayetleri" ifadesinin kullanılması beni hayal kırıklığına uğratmıştır. Kadın haklarını savunan kuruluşlar da bu soruna dikkat çekmiş ve mahkemelerin kimi davalarda namus cinayetlerini töre cinayeti olarak görmemek suretiyle 82 (k) maddesi kapsamında değerlendirmemesi örneklerinde olduğu gibi bu eksikliğin yargıyı dolanmanın yolunu açmakta olduğunu belirtilmişlerdir. Bu meselenin Birleşmiş Milletler Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Kadının Güçlendirilmesi (BM Kadın) ve Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi tarafından daha önce dile getirilen bir endişe olduğunu da hatırlatmak gerekir.

Son olarak, barınma yerleri için yeterli kaynak kullanımı, acil durum planlarının belirlenmesi ile barınma yerlerinden ayrılan kadınlara destek sağlanmasını içeren Bakanlığın koruyucu çalışmalarının ve bununla ilgili programlarının güçlendirilmesinin önemini altını çizmek isterim. Bu anlamda koruma kararlarının gereğince uygulanmasının ve duyarlılık eğitiminin sağlanması adına kanun uygulayıcı birimlerini sorumluluğa davet ediyorum

4. Cezasız Kalma Halleri

Birçok görüşmeci faillerin cezasız kalma hallerini yaşam hakkıyla ilgili baş ihlallerden biri olarak tanımlamıştır; bu kişilerden biri duyarlılığını “Bizde bir çeşit cezalandırmama kültürü var.” ifadesiyle yansıtmıştır. Bu iddianın hem 1990’larda gerçekleşen cinayetler, hem de yakın tarihli cinayetler bakımından ele alınması gerekmektedir.

1990’larda Gerçekleşen Cinayetler ve Toplu Mezarlar

1990’lardan kalan bu mirasın belirtilerinin, devlet yetkililerinin şüpheli konumunda olduğu çözümsüz kalmış binlerce cinayet, gözaltı sırasında ölümler ve zorla kaybettirilmeler ile PKK tarafından gerçekleştirildiği şüphesi olan idam-benzeri cinayetler olduğu konu hakkında görüşme yaptığım kişilerce belirtilmiştir.

Bu döneme ilişkin sadece birkaç yargılama yapılmıştır. Konuyu ele almaya dair bir siyasi isteksizlik gözlemlenmektedir ve geçen zaman–olası tanık ve şüphelilerin artan yaşları ile kanıtların yok olması tehlikesi ile birlikte zaman aşımı meselesi de düşünüldüğünde- ülke tarihinde yer alan bu karanlık dönemin sorumlularının açığa çıkarılmasını engelleyecek niteliktedir. 1990’lardaki bu cinayetlere ışık tutmak ve failler için adaletin gereğini yerine getirmek için gerekli tüm önlemleri almak görev başındaki tüm yetkililerin ana gündemini oluşturmalıdır.

Son zamanlarda yaşanan Türkiye’deki toplu mezarların keşif süreci de dikkatimi çekmiştir. Gözaltında zorla kaybedilen bireyler ile yasadışı militanlara ait olduğu düşünülen bu mezarların çoğunun tarihinin 1980 sonrası döneme uzandığına inanılmaktadır. Bunlarla ilgili olarak yapılan kazılar son zamanlarda devam ederken, bu mezarlarla ilgili gerçeği açığa çıkarma ve adaleti sağlamak kadar araştırma sürecinin Birleşmiş Milletler Minnesota Protokolü’nde de ifade edildiği şekliyle düzenli ve şeffaf yürütülmesinin de önemini vurgulamak istiyorum.

Etkisiz Soruşturmalar ve Uzun Süren Yargılama Süreçleri

Daha yakın tarihlerde gerçekleştirilen cinayetlerin faileri de yavaş ya da etkisiz soruşturma ve kovuşturmalar sonucunda cezasız kalmaktadırlar. Bu husustaki yaygın görüş; devlet yetkililerinin sorumluluğunu belirlemek için siyasi irade eksikliğinin varlığı yönündedir. Devlet yetkililerinin sorumluluğunu ortaya çıkarmak istemeyen savcılar, bağımsız ve etkili yargılama işlevindeki eksiklikler, yetersiz adli hizmetler ile kolluk kuvvetlerinin davranışları hakkında bağımsız bir Şikayet mekanizmasının olmayışı da bu görüşü güçlendiren örneklerdir. Soruşturmalar için kullanılan kanıtlar konusunda, olay yeri inceleme ve delillerin uygun toplaması konularında kapasitenin güçlendirilmesi gerekliliğinin yanı sıra dikkatimi çeken başka bir nokta da Hükümete bağlı Adli Tıp Kurumu tarafından oluşturulan ve gecikmeli olarak teslim edilebilen raporların tarafsızlığı meselesi olmuştur.

Yargılama sürecindeki gecikmeler Türkiye'nin uzun süredir muzdarip olduğu sorunlardan biridir ve bu bağlamda yaşam hakkı ihlali durumlarında hesap verilebilirlik açısından da sorun devam etmektedir. Bu sorunun farkında olduklarını ifade eden kendileriyle görüştüğüm Türk yetkililere yargılama sürelerinin kısaltılmasıyla ilgili olarak atılan adımlar olan Üçüncü Yargı Paketi ve Yargıtay'daki hakim sayısının arttırılması ile ilgili memmuniyetlerimi ilettim.

Yargılamalar uzun ve etkisiz olmaya devam ederken, yasadışı cinayetler hakkında zaman aşımının uygulanması da söz konusu cezasızlık iklimini ağırlaştıran bir olgudur. 765 sayılı eski Ceza Kanunu'nun öngördüğü Şekliyle; 2005 öncesinde işlenen cinayetler hakkında, 20 yıllık zaman aşımı süresi geçtikten sonra soruşturma yürütülememektedir. Yürürlükteki Ceza Kanunu'nda ise ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasını gerektiren suçlarda kişi için soruşturma mekanizmasının zaman aşımından önce çalıştırılabilmesi için otuz yıl vardır. Bu arada, Soykırım ve insanlığa karşı suçlar söz konusu olduğunda bu süre geçmiş olsa dahi dava açılabilir. Benzer bir hükmün yakında oluşturulacak Dördüncü Yargı Reformu Paketi ile işkenceyle ilgili suçlar için de getirileceği söylenmektedir. Yavaş soruşturma ve zamanaşımı kombinasyonu cezasızlık için verimli bir zemin sağlayan niteliktedir. Bu nedenle zamanaşımı yaşam hakkı ihlalleri ile ilgili tüm suçlar için kaldırılmalıdır.

Kamu görevlilerinin de facto dokunulmazlığı

4483 sayılı kanun savcılarının, kolluk kuvvetleri ya da diğer kamu görevlileri hakkında dava açabilmek için idareden izin almalarının gerekmediği konusunda açık bir düzenleme içermesine rağmen, toplumda hala böyle bir iznin gerekliliği ve bu izin olmaksızın savcının dava açamayacağı yönünde bir algının yer aldığını gördüm. Bu durum adalet hizmetinin etkin yürütülmesi ve kamu görevlilerinin sorumluluğu konusunda ciddi bir olumsuzluk olarak tanımlanabilir.

Misillemeler (Karşı Davalar/Suçlamalar)

Tanıklar, mağdur yakınları ve insan hakkı örgütleri sık sık karşı dava ve suçlamalara maruz kalmakta ve bu durum konunun takipçisi olmak veya dava açmak konusunda isteksiz davranmalarına neden olmaktadır. Türkiye’de failerin mahkumiyet oranının düşük olması, bireyleri şikayet etmekten caydıran bir başka etkidir. Tutuklamaya itiraz eden ve kolluğa karşı direnen mağdur yakınları ya da örgüt yandaşlarına yönelik yapılan karşı suçlamalar tarafıma bildirilen temel örüntüyü oluşturmaktadır.

Karşı suçlama ile açılan davalar genelde esas mağdurun ilk yargılamasından daha hızlı yürütülmektedir. Bu konuda deneyimlerini aktaran görüşmecilerce karşı suçlama ile açılan davalar sonucunda verilen cezaların, cinayeti de içeren ilk dava sonucu verilen cezalardan daha ağır olduğu belirtilmiştir.

2007 yılında polis kurşunu ile hayatını kaybeden Baran Tursun davasında, mağdurun ailesine birçok karşı davanın açılmış olması da bu anlamda dikkatimi çekmiştir. Tanıkların, karşı dava tehdidinden çekinmeleri gerekçesiyle tanıklıktan çekilmeleri ile ilgili de vakalara rastladım. Ayrıca mağdurların aile üyelerine ya da sivil toplum örgütlerine yönelik soruşturma ve dava süreçlerine katılmamaları yönünde fiziksel tehdit ya da baskı uygulandığı ile ilgili de duyumlar aldım. Ayrıca daha ileri düzey bir gelişmeyi ifade eden tanık koruma programlarının avantajlarından da tanıklar yararlandırılmamaktadır.

Yaşam hakkını koruyan bir kültürün önemli göstergelerinden biri de insan hakları savunucularının çalışabilir şeffaflıkla çalışabilmesidir. Karşı davalar/suçlamalar ve diğer baskı

türlerinin varlığı bireylerin ya da örgütlerin yasadışı cinayetlerin aydınlatılması yönünde gösterdikleri çabanın önüne geçmekle ciddi bir endişe yaratmaktadır.

Madalyonun diğer tarafında yer alan ciddi insan hakları ihlallerine karışmış olan ya da bu şüpheyi taşıyan bazı Devlet görevlilerinin terfi etmesi gerçeği insanların resmi kanallardan adalet aramaktan caydırmaktadır.

Savcılık/Savcının Takdiri

Bireyin güvenliğine karşı devletin korunması vurgusu neticesinde geçmişte yaşananlar için devletin değil, kişilerin suçlanması yolu seçilmiştir. Örneğin, 12 Eylül 1980 askeri darbesinin hayatta kalan liderlerinden Kenan Evren ve Tahsin Şahinkaya hakkında süren mevcut kovuşturma gözlünde ölüm, cinayet ve işkence ile ilgili değil, Parlamento ve anayasal düzeni bir askeri darbeyle yıkmak ile ilgilidir. Öte yandan, PKK lideri Abdullah Öcalan da işlediği cinayetler yüzünden değil ancak devlete karşı ayaklandığı için yargılanmıştır. Bu gibi durumlarda yaşam hakkının ihlal edilmesi hakkında özel bir vurgu yoktur. Böyle bir ihmal de cinayetler için bir cezasızlık konusunda rahatsızlık verici bir emsal teşkil etmektedir.

Bu bağlamda, ben de devlet dışı aktörler gibi kolluk görevlilerinin de yaşam hakkı ihlallerine yol açtıkları halde cinayet dışı suçlarla itham edilerek hafif cezalar aldıklarını duymuştum.

Savcılıkça fail hakkında adam öldürmeden dava açılmış olsa bile, bazı davalarda Ceza Kanunu'nun 29. maddesinde yer alan "haksız tahrik" gerekçesinin cezaların oldukça hafiflemesini sağladığı ile ilgili bilgiler aldım. Diğer durumlarda da hakimlerin failin yargılama sırasındaki "iyi hal"i gerekçesi ile cezaların hafifletilmesinin önünü açtığı açıkça görülmektedir. Kendileriyle görüşme yaptığım kişilere göre cezaların hafifletilmesi yönündeki tavır özellikle kadına yönelik şiddet, Gay, Lezbiyen, Biseksüel ve Trans bireylerin davalarında ya da kolluk kuvvetlerince işlenen suçlarda görülmektedir. Bu da bahsi geçenlerle ilgili olarak devletin ciddi bir tavır içinde olmadığını göstermektedir.

Son olarak da, 2011 yılında Yargıç ve Avukatların Bağımsızlığı Özel Raportörünün Türkiye'ye yaptığı ziyaret sonrasındaki bulguları ve önerilerini hatırlatmak isteriz (bkz. A/HRC/20/19/Add.3). Bu raporla tespit edilen endişe verici hususlardan biri özellikle karar verici mekanizmanın bağımsızlığını ve tarafsızlığını sorgulatan yürütme ve yargının yakın ilişkisi hakkındaydı. Bu hafta görüştüğüm kişilerce de dile getirilmiş olan bu sorun yaşam

hakkı bağlamında faillerin sorumluluğu hususunda da belirgin etkilere sahiptir. Yetkililerle bu konuyu görüşmemden aldığım izlenim, konunun anlaşılacak gerekli değişikliklerin gerekliliği hakkındaki ihtiyacın farkına varılmış olduğu yönündedir.

5. İnsan Hakları Mekanizmalarının Rolü

Bahsi geçen durumların üstesinden gelmek için yerel düzeyden uluslararası düzeye kadar bir çok girişim oluşturulmuştur. Bazı durumlarda/davalarda ulusal ve uluslararası bu girişimler birarada yürütülmüştür. Önemli bir gelişme de vatandaşların, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde yer alan temel hak ve özgürlüklerinin ihlali durumunda Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru yapma hakkının tanınmasıdır. Bundan başka iç hukuk ile uluslararası hukuk arasında temel hak ve özgürlükler açısından uyumsuzlukların olması halinde uluslararası hukukun esas alınması da önemli bir gelişmedir.(Anayasa md.90/5 kastediliyor)

Yerel Kurumlar

Türkiye İnsan Hakları Kurumu

Türkiye İnsan Hakları Kurumu Kanunu 21 Haziran 2012'de Parlamento'da kabul edilmiştir. Böyle bir ulusal insan hakları kurumunun (İnsan Hakları Başkanlığı'nın yerini alan) oluşturulması yaşama hakkı dahil insan haklarını ileriye doğru taşıma potansiyeline sahip olan önemli bir adımdır.

Birçok yönden güçlü onbir kişilik ekip oluşturulmuştur. Ancak kurumun kuruluş sürecini, sivil toplumun sürece yetersiz katılımı ile üyelerin atanması ve bütçe oluşturulması konusunda Başbakan'a tabi olması açısından eleştirilebilir. Bağımsızlık yönündeki eksiklik, kurumun Paris İlkeleri ile uyumlu olmadığı endişesini doğurarak, meşruluğunu etkileyebilecek niteliktedir.

Bu eksikliklerin üstesinden gelmek atanmış üyelere bağlıdır. Üyeler arasından kısa süreliğine seçilen kurum başkanının, halk desteğine sahip ve insan hakkı değerlerine yüksek bağlılık sahibi bir birey olması önemlidir.

Kamu Denetçisi/ Denetçiliği

Kamu denetçiliği kurumunun oluşturulması, bireylerin kamu görevlilerinin işlemlerinden dolayı yaşadıkları insan hakkı ihlalleri ile ilgili şikayetlerini iletebilmeleri noktasında önemli bir gelişme potansiyeli taşımaktadır. Yakın zamanda atanan Kamu Denetçisi Mehmet Nihat Ömeroğlu için kamunun güvenini kazanmak bu anlamda öncelik sırasının ilk unsurunu temsil etmelidir. Öte yandan konuya kuşkuyla yaklaşanlar Ömeroğlu'nun öldürülen gazeteci Hrant Dink hakkında "Türklüğe Hakaret" kararını veren Yargıtay hakimleri arasında yer aldığını ortaya koymakta gecikmemişlerdir.

Kamu denetçiliği kurumunun sadece Türk Silahlı Kuvvetleri'nin askeri nitelikte eylemleri kapsamaz oluşu kurumun bir yapısal eksikliğidir. Bu tarz eylemleri kapsam dışı tutmak, yaygın insan hakları incelemesinden askeri bağışık tutmak gibi yorumlamasını doğurma riski taşımaktadır.

Adalet Bakanlığı İnsan Hakları Daire Başkanlığı

Adalet Bakanlığı'nın bu yeni birimi İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi kararlarının Türkiye'de etkin uygulanmasını ve bu kararlara uyulmasını sağlamaktan sorumludur. Birim, uluslararası hukukçuların danışman personel olarak belli yerlere insan hakları ve Birleşmiş Milletler ile uyumlu olarak atanması ile güçlendirilmiştir.

Diğer Kurumlar

Meclis komisyonları ve alt komisyonları yargılama sürelerinin uzunluğu meselesine odaklanmıştır ve ayrıca aralarında aralarında intiharın da yer aldığı konular da dahil olmak üzere asker hakları hakkında da araştırma yürüteceklerdir.

Kolluk kuvvetlerinin eylemlerine ilişkin şikayetleri için mekanizmalar geliştirilecektir. Bu birimlerin bağımsız olarak görevlerini yerine getirmeleri için bu oldukça önemli görülmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası

Anayasanın 17. maddesi herkesin yaşama hakkının varlığını ifade eder. Bununla beraber, bu genel ilkeye getirilen istisnalar hükmün tümünü anlamsız kılabilir. Herkesin yaşam

hakkı keyfi yoksunluklara karşı korumanın uluslararası standartlar çerçevesinde kalarak sağlanması daha uygun olacaktır.

Uluslararası Anlaşmalar

Türkiye 12 Ağustos 1988 tarihinde İşkence ve Diğer Zalimane, Gayri İnsani veya Küçültücü Muamele veya Cezaya Karşı Sözleşme 'yi (İKS) ve 27 Eylül 2011 tarihinde de Ek İhtiyari Protokolü'nü onaylamıştır. Önemli aşama teşkil eden bu gelişmeler, önleyici bir takım ulusal mekanizmaların oluşturulması gerektiği anlamına gelmektedir. Söz konusu yükümlülüğün zamanında yerine getirilmesi önem arz etmektedir, oysa bana söz konusu mekanizmaların hala tartışılmakta olduğu söylenmiştir.

Gerçekten, Türkiye henüz Bütün Kişilerin Zorla Kaybedilmeden Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme'ye taraf olmadığı gibi Roma Statüsü'nü de kabul etmiş değildir. Söz konusu taahhütler Türkiye'nin genel anlamda insan hakları ve özelde de yaşam hakkı konularındaki bağlılığını güçlendirecektir.

6. Sonuçlar

Türkiye'deki yaşama hakkına ilişkin mevcut ve gelecekteki çok fazla umut vaat eden ve olumlu birtakım girişimlerin çerçevesi çizilmiş durumdadır. Nihai test, bunların uygulanmasında ve düzenlenmesinde aldatici olacaktır.

Devlet ve devlet dışı oluşumlar tarafından geçmişte yapılmış ve devam etmekte olan yaşama hakkı ihlallerindeki dokunulmazlıkların – sadece mağdurlar ve aileleri için adalet arayışıyla değil ve fakat aynı zamanda ulusal kamuoyu ve uluslararası camiaya yaşama hakkı ihlallerine izin verilmeyeceği yönünde bir mesaj olması bakımından – acilen sona erdirilmesi gerekmektedir.

7. Öneriler

1. Terör eylemleri için hiçbir koşulda hiçbir gerekçe söz konusu olamadığı gibi terörle mücadele adına yapılan insan hakkı ihlalleri açısından da herhangi bir gerekçenin söz konusu olması mümkün değildir. PKK da dâhil olmak üzere, terörizm faaliyetinde bulunan bütün gruplar bu tür eylemlerini derhal sonlandırmalıdır.
2. Türkiye, fail-i meçhul siyasi cinayetleri soruşturmak ve muhtemel kovuşturmalara ve geçici adaleti teşvik edecek diğer tedbirlere ve sorumluluk kültürüne ilişkin tavsiyelerde bulunmak üzere, geniş halk kitlelerinin desteğine ve temsiline sahip olan bağımsız bir kuruluşun oluşturulması gerektiğini dikkate almalıdır. Benzer şekilde, böyle bir kuruluşun oluşturulması ve bu kuruluşun yetkilerinin belirlenmesi (tarihin ne

Bu çeviri Zeynep Biçimseven, M. Ece Büyükçalık ve İ.Gökhan Şen tarafından Raoul Wallenberg İnsan Hakları ve İnsancıl Hukuk Enstitüsü "Türkiye İnsan Hakları Kapasite Geliştirme Programı" kapsamında yapılmıştır."

kadar gerisine gideceği de dâhil olmak üzere) süreci de açık, şeffaf ve kapsayıcı olmalıdır. 90'lı yıllara ilişkin güçlü kanıtlar ve toplu mezarların varlığını içeren iddialar vardır.

3. Türkiye'nin bir yandan da ülkenin güney doğusundaki bulunmuş olan toplu mezarlara ilişkin bağımsız adli soruşturmaların Minnesota Protokolü'ne uygun olarak yürütülmesi gerektiğini de dikkate alması gerekmektedir. Yürürlükteki zamanaşımı sınırının kural olarak 20 yıl olduğu ve 1990'lardaki ihlallerin birçoğunun 1993 ve 1994 yıllarında gerçekleştiği dikkate alındığında konuların ele alınması daha da acil bir hal teşkil etmektedir.
4. Yukarıda bahsi geçenlerden bağımsız olarak Türkiye dava zamanaşımının soykırım ve insanlığa karşı suçlarda ve işkencede uygulanmaması yanında sistemine diğer yaşama hakkı ihlallerinin de zamanaşımına uğramayacağına ilişkin düzenlemelerin eklemesi gerektiğini dikkate almalıdır.
5. Türkiye, Uludere/Roboski kazasında önemli bir öncelik sorunu olarak bağımsız ve kamuoyunun gözünde inandırıcılığı olan ve şeffaf bir soruşturmanın üstlenilmesi gerektiğini dikkate almalıdır.
6. Türkiye, Ceza Kanunu'nun 82 maddesinin (j) fıkrasının "töre" adı altında işlenen namus cinayetlerini de kapsayacak şekilde anlaşılması gerektiğini dikkate almalıdır. "Haksız tahrik" bu tür suçlarda savunma aracı olarak ya da cezai indirim sebebi olarak kabul edilmemelidir ve yargılamadaki iyi hal de hafifletici bir sebep olarak sunulmamalıdır.
7. Türkiye, şikayette bulunanlara karşı misilleme eğilimini tersine çevirmek ve durdurmak için önlemler alınması gerektiğini dikkate almalıdır.
8. Türkiye; tanıkların, mağdurların, ailelerinin ve diğer tarafların (örneğin gazeteciler gibi) kendilerini gözdağı verilmiş hissetmelerini ve misillemelere uğramalarını engelleyici, daha güçlü ve etkili uygulanan bir cezai takibat sistemine ihtiyaç olduğunu dikkate almalıdır.
9. Türkiye; polis ve diğer güvenlik güçleri için öngörülen şikayetlerin bağımsızca yürütülmesi için gerekli önlemleri alması gerektiğini hatırlamalıdır
10. Türkiye, kolluk kuvvetlerinin kuvvet kullanmasına ilişkin kanunların (5861 Sayılı Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu ve 2803 Sayılı Jandarmanın Teşkilat Görev ve

Yetkileri Kanunu) uluslararası standartlara (Kolluk Kuvvetlerinin Kuvvet ve Ateşli Silah Kullanmasına Dair Temel Kurallar) uygun hale getirilmesi gerektiğini dikkate almalıdır. Orantılılık ve zorunluluk, söz konusu standartların ayrılmaz iki ögesidir ve yalnızca hayat kurtarma söz konusu olduğunda bunların dengeli bir ilişkisinden bahsedilebilir. Öldürücü kuvvet sadece yaşamın korunması için kullanılabilir. Bu ölçütler bütün kolluk kuvvetlerinin uygulamalarının parçası ve ölçüsü olmalıdır.

11. Gerçekten de kolluk kuvvetlerinin idari izin alınmaksızın yargılanabileceğini söylemek mümkünse, Türkiye bu gerçeğin daha yaygın olarak bilinmesini sağlamalı ve savcılar da söz konusu izinlerin alınması için devam eden uygulamalara ivedilikle son vermelidir.
12. Türkiye, Türk İnsan Hakları Komisyonu (TİHK)'nin hukuki çerçevesini Paris Prensipleri'ne uygun hale getirilecek ölçüde incelemelidir. TİHK'e anayasada bir referans içerecek şekilde önem verilmelidir.
13. Türkiye, hükümetin 1993 Viyana Dünya İnsan Hakları Konferansına uygun olarak halkın katılımını da içine alan, kapsamlı bir insan hakları planı hazırlaması gerektiğini dikkate almalıdır.
14. Türkiye, Tüm Kişilerin Zorla Kaybedilmekten Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme ve Roma Statüsü'nün imzalanmasını dikkate almalıdır.

Türkiye, bölgesel Avrupa sistemi ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı ile olan bağlılığına ek olarak Birleşmiş Milletler insan hakları sistemi ile daha yakın ilişki içerisinde olabileceği çeşitli yolları dikkate almalıdır. Geniş yetkiler, hakikatin, adaletin, zarar tazmininin ve tekrarlanmama güvencesinin tanıtımından sorumlu Özel Raportör'ün ülke ziyaretini içerecek şekilde düşünülebilir. Ülkeyi ziyaret etmiş olan uzmanların tavsiyelerinden faydalanılmasına öncelik verilmelidir. Bu, hâkimlerin ve hukukçuların bağımsızlığı konusundaki Özel Raportör'ün olduğu gibi kadına karşı şiddet, nedenleri ve sonuçları konusundaki Özel Raportörün ve terörizmle mücadelede insan haklarının tanıtımı ve korunması konusundaki Özel Raportör'ün tavsiyelerinin uygulanmasını da içermektedir.